

АВТОТРАНСПОРТ ВОСИТАЛАРИНИ СУГУРТА ҚИЛИШНИНГ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ МОХИЯТИ

Рахимов Ойбек Бахтиёрович,
«SQB INSURANCE» СУГУРТА КОМПАНИЯСИ
АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТИ
ХОРАЗМ ВИЛОЯТ ФИЛИАЛИ ДИРЕКТОРИ,
oybekbfa@gmail.com

***Аннотация.** Мақолада автотранспорт воситаларини сугурта қилишнинг ижтимоий-иқтисодий моҳияти очиб берилган. Шунингдек, мамлакат ижтимоий-иқтисодий тизимида автотранспорт сугуртаси қўлланилиши ва истиқболлари атрофлича ёритиб берилган.*

***Калит сўзлар:** Сугурта, молия, ижтимоий-иқтисодиёт, иқтисодиётни ривожланиш, тўлов, йўл транспорт ходисаси, ижтимоий химоя.*

SOCIO-ECONOMIC ESSENCE OF MOTOR VEHICLE INSURANCE

Rakhimov Oybek Bakhtiyorovich,
«SQB INSURANCE» INSURANCE COMPANY
JOINT STOCK COMPANY
KHOREZM REGIONAL BRANCH DIRECTOR,
oybekbfa@gmail.com

***Abstract.** The socio-economic nature of motor vehicle insurance is disclosed in the article. Also, the application and prospects of auto transport insurance in the socio-economic system of the country are covered in detail.*

***Key words:** Insurance, finance, socio-economics, economic development, payment, road transport phenomenon, social protection.*

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ АВТОСТРАХОВАНИЯ

Рахимов Ойбек Бахтиёрович,
«SQB INSURANCE»АО
СТРАХОВАЯ КОМПАНИЯ
ДИРЕКТОР ХОРЕЗМСКОГО ОБЛАСТНОГО ФИЛИАЛА,
oybekbfa@gmail.com

***Аннотация.** В статье раскрыта социально-экономическая природа автострахования. Также подробно освещены применение и перспективы автотранспортного страхования в социально-экономической системе страны*

***Ключевые слова:** Страхование, финансы, социально-экономика, экономическое развитие, оплата, феномен автомобильного транспорта, социальная защита*

Кириш. Ўзбекистонда амалга оширилган ислохотлар натижасида ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида янги муносабатлар вужудга келди. Шу жумладан суғурта соҳасида олиб борилган ислохотлар натижасида янги миллий тизим таркиб топди ва шакллантирилди. Ушбу тизимнинг таркибий қисмларидан бири сифатида бозор муносабатлари тамойилларини ўзида акс эттирувчи суғурта хизмати оид қонунчилик тизими яратилди. Унда суғурта хизмати нафақат давлат томонидан амалга ошириладиган фаолият сифатида, балки барча шахслар томонидан амалга оширилиши мумкин бўлган эркин тадбиркорлик фаолияти шакли сифатида белгиланди. Суғурта фаолиятини юритишга доир бу эркинлик ўнлаб нодавлат суғурта хизмати кўрсатиш компанияларининг ташкил топиши ва фаолият юритишига имкон яратиш билан бир пайтда суғурта хизмати бўлган талаб ва эҳтиёжни ҳам кескин ортишига, мамлакатимизда суғурта хизмати бозорини тез шакллана бошлаши ва ривожланиши учун шарт-шароит яратди.

Суғурта ходисалари натижасида инсон ҳаётида фавкулотда ходисалар юз бериши мумкин. Инсон кутилмаган автоҳалокатнинг қурбони бўлиши, тўсатдан жиддий тарзда соғлиғини йўқотиши, тадбиркорлар эса бозор иқтисодиёти шароитидаги кескин молиявий ўзгаришлар натижасида катта миқдордаги маблағларни йўқотишлари мумкин. Ҳар бир инсон ана шундай бахтсиз ходисаларни бартараф этишга ҳамма вақт ҳам тайёр бўлавермайди. Айниқса инсоннинг молиявий жиҳати ҳар доим бундай йўқотишларнинг оқибатини бартараф этишга қодир бўлмайди. Ана шундай ҳолларда бундай инқирозлардан чиқиб кетишда суғурта фаолияти асосий роль ўйнайди.

Маълумки, савдо муносабатларини ҳудудий ўзаро яқин жойлашган мамлакатлар ўртасида такомиллаштириш мақсадида юкларни етказиб беришда, автомобил транспортдан фойдаланиш жаҳон мамлакатлари иқтисодий муносабатларида катта аҳамият касб этади. Мамлакатимизда Буюк Ипак йўлининг қайта тикланиши ўз навбатида Ўзбекистоннинг бошқа хорижий мамлакатлар билан савдо-иқтисодий алоқаларини ривожланишига ижобий таъсир кўрсатади. Ўз навбатида халқаро савдо муносабатлари ривожиди

автотранспорт воситаларининг ўрни бекиёс. Бу эса бугунги кунда автотранспорт воситаларини суғурта қилиш тизимини халқаро талаблар даражасига олиб чиқишни тақозо этади. Суғурта соҳаси иқтисодийликда бўлаётган барча жараёнлар ва ўзгаришларни ўзида акс эттиради

Юқоридагилардан келиб чиқиб, бозор иқтисодиёти шароитида автотранспорт воситаларига ва (ёки) автотранспорт воситаларидан етказилган зарарнинг суғурта шартномалари доирасида қопланиш жараёни, яъни суғурта даъволарини кўриб чиқиш жараёни давлат ва жамият ҳаётининг ажралмас қисми бўлганлиги сабабли долзарб аҳамият касб этади.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили.

Ўзбекистон Республикасида суғурта муносабатлари босқичма-босқич такомиллаштирилмоқда. Республикамиз ва Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатларида автотранспорт суғуртасида даъво ишларини кўриб чиқишга қаратилган бир қатор илмий-назарий ҳамда амалий тадқиқотлар олиб борилмоқда ҳамда ушбу олиб борилган изланиш натижалари амалиётга кенг жалб қилиниб келинмоқда.

Мазкур масалаларга доир илмий ишларнинг қисман мавжудлигига қарамай, автотранспорт суғуртасида даъво ишларини кўриб чиқиш тушунчаси, автотранспорт суғуртасида даъво ишларини амалга ошириш тартиби, автотранспорт суғуртаси бўйича мажбуриятлар, автотранспорт суғуртасида даъво ишларини кўриб чиқишни амалга ошириш шартлари ва тартиби каби масалаларнинг ўзига хос жиҳатларини илмий ўрганиш, таҳлил қилиш ва муайян фикр-мулоҳазалар бериш эътибордан биров четда қолмоқда.

Автотранспорт суғуртасининг ижтимоий-иқтисодий моҳияти масаласи умумий суғурта масалалари қаторида бир қатор олимларимиз томонидан у ёки бу даражада ўрганилганлигини кўриш мумкин. Жумладан, Ашрафханов Б.Б., Мирсадыков М.А., Абдурахманов И.Х., Сабиров Х.Р., Джакупов М.Р., Шеннаев Х.М.¹ ва бошқалар томонидан ушбу масаланинг айрим қирралари у ёки бу томонидан очиб берилган.

¹ Мирсадыков М.А., Мирсадыков М.М. Страховые имущества: практическое пособие. – Т., 2014. – С. 251.; Мирсадыков М.А., Ашрафханов Б.Б. Современное состояние и тенденции развития страхового рынка Узбекистана. Страховое дело. – Т., 2001. №11. – С. 251.; Мирсадыков М.А., Страховые риски: Словарь-справочник. Ассоциация профессиональных участников страхового рынка Узбекистана. – Т., 2010. – С. 108.; Абдурахманов И.Х. Ўзбекистонда жавобгарликни суғурталаш механизмини такомиллаштириш. Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияга автореферат. – Т., 2010. – 20 б.; Сабиров Х. Суғурта: 100 савол ва жавоб. – Т.: Мехнат, 1998. – 160 б.; Джакупов М. Страховой рынок Узбекистана: механизм регулирования. Рынок, деньги и кредит, – Т., 2003. – №5. – С. 38-40.; Шеннаев Х.М., Баймуратов Т.М. Суғурта иши. – Т.: “Turon-Iqbol”, 2006. – 276 б.

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатлари олимларидан Федорова Т.А., Сплетугов Ю.А., Дюжиков Е.Ф., Гвозденко А.А., Турбина К.Е., Скамай Л.Г., Мазурина Т.Ю., Грищенко Н.Б. ва бошқалар¹ томонидан эса ушбу масала қисман тадқиқ этилган. Бундан кўриниб турибдики, тадқиқот мавзусининг ўрганилиши, унинг назарий ва амалий аҳамиятга эга эканлигидан далолат беради.

Тадқиқот методологияси

Мазкур мақолада илмий-назарий асос сифатида суғуртага оид иқтисодий адабиётлар ҳамда илмий мақолалар, хорижий ва маҳаллий иқтисодчи олимларнинг Ўзбекистон суғурта бозорини ривожлантириш бўйича илмий асарлари ўрганилган. Мавзуни ўрганиш давомида адабиётлар қиёсий таҳлили, мантиқий ва таркибий таҳлил қилиш, гуруҳлаштириш ва қиёсий таққослаш усулларидан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида транспорт воситаларига бўлган талаб тобора ошиб бораётганлиги кузатилмоқда. Бу эса суғурта ташкилотлари томонидан йўл-транспорт воситаларини суғурталашни оқилона ташкил этилишини тақозо этади.

Жисмоний ва юридик шахсларнинг йўл-транспорт воситаларини суғурталаш мамлакатимизда иқтисодиёт тармоқларининг барқарор ривожланишида ва уларни молиявий фаолиятида кўрилиши эҳтимол бўлган зарардан ҳимоялашда суғурта тизими катта аҳамиятга эга бўлган соҳа саналади.

Автотранспорт суғуртасининг ижтимоий-иқтисодий моҳиятининг умумий таснифи ва асослари қуйидаги терминлар асосида кўриб чиқишимиз мумкин:

Транспорт воситаси яъни йўлларда одамларни, бағажни, юкларни ёки ўзига ўрнатилган асбоб-ускуналарни ташиш учун мўлжалланган қурилма.

Суғурта полиси бу суғурталовчининг суғурта қопламасини тўлаш бўйича мажбурияти кучга кирганлигини тасдиқловчи, суғурта мукофоти тўлангандан кейин бериладиган ҳужжат. Суғурта полиси эса фақат суғурта тўлови амалга оширилган суғурта муддати учун берилади. Суғурта пули эса суғурталовчининг суғурта қилдирувчи ёки наф олувчи олдидаги мажбуриятлари ҳажмининг чегарасини аниқлаш учун, суғурта полисида кўрсатилган пул маблағлари миқдоридир.

¹ Федорова Т.А. Основы страховой деятельности. Учебник. – М.: "РСК", 2001. – С. 124.; Сплетугов Ю.А., Дюжиков Е.Ф. Страхование: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2002. – С. 216.; Гвозденко А.А. Основы страхования: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2003. – С. 311.; Турбина К.Е. Теория и практика страхования. – М.: изд. Анкил, 2003. – С. 178.; Скамай Л.Г., Мазурина Т.Ю. Страхование: Учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2004. – С. 248.; Грищенко Н.Б. Основы страховой деятельности: Учеб. пособие. – М.: Финансы и статистика, 2004. – С. 316.

Транспорт воситасидан фойдаланиш яъни транспорт воситасидан унинг йўлларда, шунингдек уларга туташ, транспорт воситалари ҳаракати учун мўлжалланган ҳудудларда ҳаракатланишдан иборат бўлган фойдаланиш. Транспорт воситасига ўрнатилган ва транспорт воситасининг ҳаракатланишда иштирок этиши билан узвий боғлиқ бўлмаган ускуналардан фойдаланиш транспорт воситасидан фойдаланиш ҳисобланмайди.

Суғурта ҳодисаси бу суғурта шартномасида кўрсатилган, суғурта муддати мобайнида содир бўлган ва содир бўлиши билан суғурталовчининг суғурта қопламаси тўлаш мажбуриятини юзага келтириши мумкин бўлган воқеа. Суғурта қопламаси суғурта ҳодисаси содир бўлганда суғурта қилдирувчи ёки наф олувчи кўрган зарарларни қоплаш учун суғурта пулидан ошмаган миқдорда тўланадиган пул маблағлари миқдори ҳисобланади.

Франшиза тузилган суғурта шартномасига мувофиқ суғурталовчи қоплайдиган ёки қопламайдиган суғурта қилдирувчининг зарарларининг маълум қисми. Франшиза суғурта пулининг маълум фоизида ёки аниқ белгиланган миқдорда бўлиши мумкин.

Суғурталанган транспорт воситаси суғурта полисида кўрсатилган, ишлаб чиқарувчи завод ўрнатган жихозларни ўз ичига олган транспорт воситасидир. Ҳайдовчи эса ўз навбатида Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ суғурталанган транспорт воситасини бошқариш ҳуқуқига эга шахс ҳисобланади.

Қўшимча ускуналарга тўхталиб ўтадиган бўлсак автомобил ишлаб чиқарадиган завод томонидан ўрнатган жихозлардан фарқ қилувчи, транспорт воситасига доимий ўрнатилган механизмлар, жихозлар, мосламалар, қурилмалар ва бошқа ускуналар киради. Ушбу қурилмалар бевосита авотранспорт бошқарувига салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Суғурта муддати бу суғурталовчининг мажбуриятлари амалда бўладиган давр. Суғурталовчи фақат суғурта полисида кўрсатилган суғурта муддатида содир бўлган суғурта ҳодисалари учун мажбуриятларни ўз зиммасига олади.

Географик ҳудуд суғурта полиси ва суғурталовчининг мажбуриятлари амалда бўладиган ҳудуд. Агар ўзгача шартлар алоҳида келишилмаган бўлса, тузилган суғурта шартномаси бўйича географик ҳудуд бўлиб Ўзбекистон Республикаси ҳисобланади. Товар кўринишини йўқотиши бу суғурта ҳодисаси ҳамда об-ҳаво ёки доимий таъсир қилувчи омиллар натижасида кўрилган зарарларни бартараф этиш мақсадида таъмирлаш ва тиклаш ишларини амалга ошириш оқибатида транспорт воситасининг ҳақиқий қийматининг камайишини англатади.

Суғурта ҳодисаси тўғрисидаги далолатнома суғурта ҳодисасини тан олинганлигини тасдиқловчи ва суғурта қопламаси миқдорини белгиловчи, суғурталовчи томонидан тузиладиган ҳужжат ҳисобланади. Суғурта ҳодисаси тўғрисидаги далолатнома манфаатдор томонлар тарафидан имзоланади. Суғурта қиймати суғурталанган транспорт воситасининг суғурта шартномаси тузилган пайтдаги ҳақиқий ва томонлар келишган қийматидан келиб чиқиб белгиланади.

Йўл ҳаракати қоидаларининг кўпол бузилиши ҳайдовчи ёки унинг вакили томонидан қуйидаги йўл-транспорт ҳодисасини содир этилиши: темир йўлни кесиб ўтиш қоидабини бузилиши, светофорнинг таъқиқловчи чироғида ўтилиши, қарама-қарши ҳаракатланиш йўлига чиқилиши, қувиб ўтиш қоидаларини бузилиши, тезликни рухсат этилганидан кўра оширилишидир.

Шу ўринда суғурта қалтисликларига ҳам тўхталиб ўтишимиз лозим. Суғурта қалтисликларидан йўл-транспорт ҳодисасида суғурталанган транспорт воситаси билан йўл ҳаракати иштирокчиси сифатида ёки у ҳаракатлангани ёхуд ҳаракатланмаганидан қатъий назар юз берган воқеа натижасида унга зарар етказилиши тушинилади. Ёнғин эса очиқ олов кўринишидаги, назорат қилиб бўлмайдиган ёниш ва ўт чиққан манбадан ташқарига тарқалувчи хусусиятга эга оловдир. Суғурталанган транспорт воситаси электр ускуналаридаги қисқа туташув ёки двигатели ичида ўт олишидан юзага келадиган иссиқлик таъсирида ишлаб чиқарилган олов тарқалиб кетмаса, ёнғин бўлиб ҳисобланмайди. Суғурта қалтисликларидан портлашда газлар ва буғларнинг кенгайишига асосланган босимнинг бузғинчи кучининг намоён бўлиши ҳисобланади.

Суғурта қопламасини тўлаш масаласи суғурталанган транспорт воситаси ёнғин натижасида нобуд бўлиши ёки зарарланиши каби ҳал этилади. Буюмлар зарбасида суғурталанган транспорт воситасига ҳар қандай буюм зарбаси ёки тушиши натижасида транспорт воситаси зарарланади ёки нобуд бўлади (жумладан олд ва орқа ойналар ҳамда эшик ойналарининг зарарланиши). Табиий офатларда транспорт воситасига моддий зарар етказиши мумкин бўлган талофатли табиий ҳодисалар ва жараёнлар (сув тошқини, бўрон, довул, сел, жала, дўл, қалин қор ёғиши, яшин уриши, кўчки, қор кўчиши, кулаш, ер чўкиши, ер ости сувларининг таъсири, zilзила) таъсир қилади. Автотранспорт суғуртасида ўғирлик тўрт хилда бўлади: биринчи, олиб қочишдир. Бунда ўғирлаш мақсадисиз суғурталаган транспорт воситасини ноқонуний эгаллаб олиниши, иккинчиси, ўғирлик, унда транспорт воситаси ёки унинг ускуналари, қисмлари ёки унинг мажмуига кирувчи эҳтиёт қисмларини беркитувчи қулфлари ва элементларини бузиш йўли билан хуфиёна ўғирланиши, учинчиси, талончиликдир, бу ҳолат транспорт воситаси ёки унинг ускуналари, қисмлари ёки унинг мажмуига

кирувчи эҳтиёт қисмларини ёпувчи қулфларини ва элементларини бузиш йўли билан очик ўғирлик қилинишидир, тўртинчи, босқинчилик ҳолати, унда транспорт воситаси ёки унинг ускуналари, қисмлари ёки унинг мажмуига кирувчи эҳтиёт қисмларини ҳаёт ва соғлиққа нисбатан зўрлик билан ёки зўрлик таҳликаси билан эгаллаб олиш мақсадида хужум қилиниши тушинилади.

Суғурталовчи суғурта шартномасида кўрсатилган суғурталанган транспорт воситасига бевосита қуйидаги қалтисликлардан суғурта ҳимоясини тақдим этади:

Транспорт воситасининг қуйидагилар натижасида нобуд бўлиши ёки зарарланиши:

- йўл-транспорт ҳодисаси, ёнғин, портлаш, табиий офат, буюмлар зарбаси, ўғирлик.

Автотранспорт суғуртасида ишлаб чиқарувчи завод томонидан транспорт воситаси мажмуига киритилмаган ёки унинг қўшимча ускунаси сифатида суғурталанмаган мустақил ишловчи мосламаси, қисми, тизими, боғловчи қисми, жиҳозининг олиб қочишга қарши турли тизимлар, автомагнитола, товуш кучайтирувчи қурилмалар, карнайлар, спорт дисклари, антенналар ва ҳоказолар зарарланиши, нобуд бўлиши, ўғирланишидан келиб чиққан зиён қопланмайди.

Суғурталовчи қуйидагиларнинг бевосита ёки билвосита натижасида, таъсирида ёки улар билан боғлиқ равишда юзага келган тафсилот, йўқотиш, зарар бўйича мажбуриятларга эга бўлмайди:

- ядровий портлаш, радиация ёки радиоактив захарланиш таъсири;

- Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси 954-моддасига мувофиқ ҳарбий ҳаракатлар, манёврлар ёки бошқа ҳарбий тадбирлар¹.

Суғурталовчи суғурта қилдирувчининг суғурта ҳодисасини келтириб чиқарган билвосита ва бошқа харажатлари жарима, ижарадаги транспорт воситасидан фойдаланганлик учун ижара ҳақи, бензин қиймати, ҳайдовчини ёллаш харажатлари, тикловчи таъмир пайтида меҳмонхонада яшаш харажатлари, хизмат сафари харажатлари, даромаднинг йўқотилиши, фаолияти тўхтаб қолишидан кўрилган зарарлар, кафолат муддати ўтганлиги муносабати билан боғлиқ моддий зарар, маънавий зарар бўйича мажбуриятларга эга эмас.

Агар суғурта қилдирувчи ҳайдовчи ёки наф олувчи тўхтаган пайтда транспорт воситаси салонини тарк этганда транспорт воситасининг эшиги ёки ойналарини очик ҳолда қолдириб кетса ёки транспорт воситасида ёки учинчи шахслар олиши мумкин бўлган жойда транспорт воситаси калитини қолдирса, калитни йўқотса ва бу ҳақда йўқолган кундан бошлаб уч иш куни ичида

¹ Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. – Т.: Адолат, 2012. – 301-б.

суғурталовчига ёзма хабар қилмаса ёки йўловчиларни ташиш бўйича тижорат билан тегишли лицензиясиз шуғулланса суғурталовчи суғурта қопламасини тўлашни тўлиқ ёки қисман рад этишга ҳақли.

Шу билан бирга агар суғурта қопламаси олиш тўғрисидаги талаб алдаш мақсадида қўйилса ёки талабни амалга ошириш учун ёлғон маълумотлар хабар қилинса ёки улардан фойдаланилса ёки суғурталовчини содир бўлган воқеа тўғрисида хабардор қилиш муддатлари бузилса ёки суғурталанган транспорт воситаси суғурталовчининг розилигисиз ижарага берилса, суғурта шартномаси доирасида талаб ҳуқуқи қондирилмайди. Агар суғурта шартномасининг амал қилиши суғурта ҳодисаси содир бўлишига қадар, шу жумладан Ўзбекистон Республикасининг 948-950-моддаларида кўрсатилган асосларга кўра тўхтатилган бўлса ёки суғурта шартномаси Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси ёки бошқа қонун ҳужжатларида кўзда тутилган асосларга кўра ҳақиқий эмас деб топилса ёки суғурта қилдирувчи зарарнинг сабаби ва миқдорини аниқлаш учун зарур ҳужжатларни муружаат этгандан сўнг белгиланган муддат ичида тақдим этмаса, суғурталовчи суғурта қилдирувчига ёки наф олувчига суғурта қопламасини тўлашни рад этишган ҳақлидир¹.

Агар шартномада ўзгача шартлар келишилмаган бўлса, суғурталовчи суғурталанган автотранспортни давлат органлари топшириғига кўра олиб қўйилиши, реквизиция, ҳибсга олиниши ёки йўқотилиши натижасида юзага келган зиён учун суғурта қопламаси тўлашдан озод бўлмайди.

Суғурта мукофоти суғурта шартномасига мувофиқ тўлиқ ҳажмда ёки қисман тўланганда суғурталовчининг жавобгарлиги унинг тўланган қисмига мутаносиб равишда ўрнатилади. Агар суғурта шартномасида суғурта пули суғурта қийматидан кам миқдорда белгиланган бўлса, суғурта ҳодисаси содир бўлганда суғурталовчи суғурта қилдирувчига ёки наф олувчига етказилган зарарларни Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 936-моддасига мувофиқ қоплаб беради².

Автотранспорт суғуртасида суғурталовчининг мажбуриятлари қуйидагилардан иборат: биринчидан суғурта қилдирувчини суғурта шартлари билан таништириши; иккинчидан агар шартномада ўзгача шартлар келишилмаган бўлса, суғурта шартномасида келишилган суғурта мукофоти ёки унинг қисми тўлангандан кейин суғурта қилдирувчи ёки наф олувчига суғурта полисини топшириши; учинчидан суғурта ҳодисаси содир бўлганда суғурта қилдирувчига суғурта қопламаси тўловини мазкур суғурта шартномасида

¹ Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. – Т.: Адолат, 2012. – 301-б.

² Юқоридаги манба.

келишилган тартиб ва муддатларда амалга ошириши; тўртинчидан суғурта қилдирувчини суғурта қопламаси тўлаш рад этилиши ҳақида Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида ўрнатилган муддатда рад этиш сабаблари асосланган ҳолда ёзма шаклда хабардор қилиши; бешинчидан суғурта қилдирувчи ёки наф олувчидан суғурта шартномаси ёки полиси амал қилиши даврида олинган маълумотнинг махфийлигини сақлаши, суғурталовчи маълумотни Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ давлат органларига тақдим этиши шарт бўлган ҳолатлар ёки суғурта қилдирувчининг маълумотни ошкор қилишга ёзма розилиги бўлган ҳолатлар бундан мустасно; олтинчидан суғурта қилдирувчи, наф олувчи билан бўлган муносабатларда махфийликни таъминлашидир.

Автотранспорт суғуртасида суғурталовчининг ҳуқуқлари қуйидагилардан иборат бўлади.

а) суғурта қилдирувчи хабар қилган тафсилотлар бартараф бўлган бўлса, суғурталовчи суғурта шартномасини бекор қилинишини талаб қилиши мумкин эмас:

суғурта қилдирувчи наф олувчидан суғурта шартномаси бўйича мажбуриятларнинг бажарилишини талаб қилиши;

суғурта қилдирувчи ёлғон маълумотларни хабар қилганда суғурта шартномасини ҳақиқий эмас деб тан олинишини ва Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонун ҳужжатларида кўзда тутилган қоидаларни қўлланилишини талаб қилиши мумкин.

б) суғурта ҳодисаси содир бўлиши эҳтимолини камайтиришга йўналтирилган олдини олиш чора-тадбирларини амалга ошириши;

в) суғурта ҳодисаси содир бўлиши қалтислиги даражасини тавсифловчи қўшимча ҳужжатларни талаб қилиши. Суғурта шартномаси ёки полиси амалда бўлган даврда қалтислик даражаси ўзгарса, суғурта мукофоти миқдори вазиятдан келиб чиқиб, оширилиши ёки камайтирилиши мумкин;

г) суғурта қилдирувчи ёки наф олувчи тақдим этган ҳужжатлар ва маълумотларни ҳақиқийлигини, шунингдек суғурта қилдирувчи томонидан мазкур суғурта шартномаси шартлари бажарилишини текшириши;

д) суғурта қилдирувчи ёки наф олувчи суғурта шартномасига мувофиқ ўз зиммасига олган мажбуриятларни бажармаса ёки тегишли равишда бажармаса суғурта қопламаси тўловини рад этиши;

е) суғурта қопламаси тўловини рад этиши, агар суғурта қилдирувчи ёки наф олувчи:

- суғурта ҳодисаси ҳисобланиши мумкин бўлган содир бўлган воқеа ҳақида суғурталовчини ўз вақтида хабардор қилмаса;

- ҳодиса содир бўлганлиги, тавсифи ва сабабларини аниқлаш учун зарур бўлган ҳужжатлар ва маълумотларни тақдим этмаса;

- суғурта шартномасидан фойдаланиш учун алдовчи воситалар ва услублардан фойдаланса;

- зарар етказган шахсга нисбатан даъвосидан ёки унга талаблар қўйишни таъминлайдиган ҳуқуқлардан воз кечса, шунингдек регресс талабини амалга ошириш учун зарур ҳужжатларни суғурталовчига беришдан бош тортса;

ё) суғурта қилдирувчи ёки наф олувчидан ҳодиса ҳақида хабарни кутмасдан, ҳодиса натижасида етказилган зарарларни кўриқдан ўтказишга ва баҳолашга киришиши;

ж) суғурта ҳодисаси содир бўлганлиги ва сабабларини тасдиқловчи тўлиқ ахборот ва зарур ҳужжатларни олгунгача ҳамда воқеа содир бўлганлиги муносабати билан жиноий иш қўзғатилган бўлса, мутасадди идоралар тегишли қарорни қабул қилгунга қадар суғурта қопламаси тўлаш ҳақидаги қарор қабул қилишни кейинроққа қолдириши мумкин.

Йўл-транспорт ҳодисаси, портлаш, ёнғин, буюмлар зарбаси, учинчи шахсларнинг ноқонуний ҳаракатлари, табиий офатлар натижасида транспорт воситаси нобуд бўлса ёки зарарланса:

а) суғурталовчига хабарни етказиши;

б) дарҳол содир бўлган воқеа ҳақида йўл ҳаракати хавфсизлиги бошқармасини хабардор қилиши ва воқеа жойида йўл-транспорт ҳодисаси ҳақида баён ёки маъмурий далолатномани тўлдириши;

в) суғурталовчи кўриқдан ўтказиш учун зарарланган транспорт воситасини кўрсатиши, транспорт воситасининг барча зарарланган қисмларини фото ёки видео тасвирга олиши ва суғурталовчи билан ўзининг кейинги ҳаракатларини таъмирлаш ишлари бошлангунга қадар келишиб олиши;

г) суғурталовчига транспорт воситасига етказилган зарарни баҳолаш ҳулосасини ва таъмирлаш учун ҳисоб-китобни барча ишлар тугагандан кейин, эҳтиёт қисмлар ва материалларни кўрсатган ҳолда тақдим этиши;

д) суғурталовчига тергов органлари тасдиқлаган воқеа юзасидан жиноий иш қўзғатилиши, тўхтатилиши ёки ишни судга оширилиши ҳақидаги қарорлар нусхаларини тақдим этиши;

е) таъмирлаш амалга оширилаётганда ва автомобил қисмларга ажратилганда яширин нуқсонлар аниқланган тақдирда бу нуқсонлар бартараф

этилишидан аввал суғурталовчини хабардор қилиши лозим. Бундай ҳолатда зарарланган қисмлар фотосуратга олиниб, қўшимча далолатнома тузилади.

Агар суғурта шартномаси билан ўзгача шартлар келишилмаган бўлса ёки суғурта қилдирувчининг мажбуриятлари суғурта шартномаси манфаатини кўзлаб тузилган бошқа шахс томонидан бажарилмаса, суғурта шартномасини наф олувчи манфаатида тузиш суғурта қилдирувчини суғурта шартномаси бўйича мажбуриятларни бажаришдан озод этмайди.

Автотранспорт суғуртасида суғурта қилдирувчи ҳуқуқлари:

а) суғурта муддати мобайнида суғурта масалалари юзасидан суғурталовчининг маслахатларини олиши;

б) суғурта ҳодисаси содир бўлганда суғурталовчидан суғурта қопламасини олиши;

в) суғурта ҳодисаси содир бўлганда мустақил экспертиза тайинлашини талаб қилиши;

г) транспорт воситасига ўрнатилган қўшимча жихозларни қўшимча суғурталаш;

д) суғурталовчи билан келишган ҳолда суғурта шартномасига ўзгаришлар ёки қўшимчалар киритиши;

е) суғурталовчини хабардор қилиш шarti билан суғурта шартномасини бекор қилиши;

ж) суғурта полиси йўқолганда унинг дубликатини олиши.

Суғурта шартномасига мувофиқ суғурталовчига талаб қўйилишига асос бўлиши мумкин бўлган воқеа содир бўлганда суғурта қилдирувчи ёки наф олувчи қуйидагиларни амалга ошириши шарт: Суғурталовчини бу ҳақда имкони бўлиши билан дарҳол, лекин 72 соатдан кечиктирмай хабардор қилиши ва воқеа содир бўлгандан кейин 3 (уч) иш куни ичида суғурталовчига воқеа жойи, сабаби ва тафсилотлари кўрсатилган аризани юбориши, дарҳол мутасадди органларга содир бўлган воқеа ҳақида хабар қилиши лозим.

СУГУРТАНИНГ БОШҚА СОҲАЛАРИДАН ФАРҚЛИ ЎЛАРОҚ, ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИДАН БИРИ СУГУРТАЛАНУВЧИ ТОМОНИДАН ТЎЛАНГАН СУГУРТА МУКОФОТЛАРИНИНГ ҚАЙТИШИДИР. СУГУРТА ҲОДИСАЛАРИ СОДИР БЎЛГАНДА СУГУРТАЛОВЧИ ВА МИЖОЗ ЎРТАСИДА ЮЗАГА КЕЛАДИГАН МУНОСАБАТЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШ МАСАЛАЛАРИНИ НАЗАРИЙ ҲАМДА АМАЛИЙ ҲОЛАТИНИ ТАДҚИҚ ВА ТАҲЛИЛ ЭТИШ НАТИЖАСИДА ҚУЙИДАГИЛАРГА ТЎХТАЛИБ ЎТИШ МУМКИН:

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СУГУРТА ХИЗМАТЛАРИ БОЗОРИДА КЕНГ ҚАМРОВЛИ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАРНИ АМАЛГА ОШИРИШ ТУРЛИ МУЛКЧИЛИК ШАКЛИДАГИ СУГУРТА ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ВУЖУДГА КЕЛИШ БИЛАН БИР ҚАТОРДА

ЯНГИ СУҒУРТА ХИЗМАТЛАРИНИ ЙЎЛГА ҚЎЙИЛИШИГА ҚУЛАЙ ШАРТ-ШАРОИТ ЯРАТДИ ВА НАТИЖАДА;

- СУҒУРТА ХИЗМАТЛАРИНИ ЖОРИЙ ҚИЛИШ ОРҚАЛИ ДАВЛАТ ЎЗИНИНГ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ МУАММОЛАРИНИ БАРТАРАФ ЭТАДИ. ЖУМЛАДАН СУҒУРТА СОҲАСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ҲАМДА МАЖБУРИЙ СУҒУРТА ТУРЛАРИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ОРҚАЛИ ДАВЛАТ ҚУЙИДАГИ НАТИЖАЛАРГА ЭРИШИШИ МУМКИН:

- ДАВЛАТ ЎЗИНИНГ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ҲИМОЯ БИЛАН БОҒЛИҚ ВАЗИФАЛАРИНИ БОСҚИЧМА-БОСҚИЧ ИҚТИСОДИЁТНИНГ БИЗНЕС СОҲАСИГА БЕРИБ БОРАДИ;

- ДАВЛАТНИНГ ИҚТИСОДИЁТДАГИ ИШТИРОКИ ИЗЧИЛ КАМАЙИБ БОРАДИ;

- БЮДЖЕТНИНГ ИЖТИМОЙ ХАРАЖАТЛАР ҚИСМИГА ТУШАДИГАН ОҒИРЛИК ЕНГИЛЛАШИБ БОРАДИ;

- СУҒУРТА ТАШКИЛОТЛАРИ МАБЛАҒЛАРИНИ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ҲИМОЯ БИЛАН БОҒЛИҚ МАСАЛАЛАРГА ЙЎНАЛТИРИШ ОРТАДИ.

ЮҚОРИДАГИ ВАЗИФАЛАРНИ АМАЛГА ОШИРИШ НАТИЖАСИДА БЎШАГАН ПУЛ МАБЛАҒЛАРИ ДАВЛАТ СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ, ИНФРАТУЗИЛМАНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВА БОШҚА МУҲИМ СОҲАЛАРГА ЙЎЛЛАШ ИМКОНИЯТИ ҲОСИЛ БЎЛАДИ.

Хулоса

Хулоса қилиб айтганда, автотранспорт воситаларини суғурта қилишнинг иқтисодий-ижтимоий моҳиятини кўриб чиқадиган бўлсак, аҳоли турмуш даражасининг доимо ошиб бориши, транспорт воситаларининг янада такомиллашиши жаҳонда автомобиллар сонининг мунтазам ўсишига олиб келаяпти. Транспорт воситалари сонининг кўпайиши табиий ҳолда йўл-транспорт билан боғлиқ бахтсиз ҳодисалар ҳам кўпайишига олиб келади. Мана шу вазифаларни бажаришда суғурта хизмати етказилган зарарларни тез ва мақбул усулда қоплаши ҳамда жабрланувчилар учун салбий бўлган оқибатларни бартараф этишда ҳар доим кафолатланган пул фондини таклиф эта олиши билан етказилган зарарни қоплашнинг бошқа усулларида ажралиб туради.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. – Т.: Адолат, 2012. – 301-б.
2. Мирсадыков М.А., Страховые риски: Словарь-справочник. Ассоциация профессиональных участников страхового рынка Узбекистана. – Т., 2010. – С. 108.
3. Мирсадыков М.А., Мирсадыков М.М. Страховые имущества: практическое пособие. – Т., 2014. –С. 251.
4. Мирсадыков М.А., Ашрафханов Б.Б. Современное состояние и тенденции развития страхового рынка Узбекистана. Страховое дело. – Т., 2001. №11. – С. 201.
5. Шеннаев Х.М., Баймуратов Т.М. Суғурта иши. – Т.: “Turon-Iqbol”, 2006. – 276б.
6. Скамай Л.Г., Мазурина Т.Ю. Страховое дело: Учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2004. – С. 248
7. Собиров Х. Суғурта: 100 савол ва жавоб. – Т.: Мехнат, 1998. – 160 б.
8. Джакупов М. Страховой рынок Узбекистана: механизм регулирования. Рынок, деньги и кредит, – Т., 2003. – №5. – С. 38-40.
9. Федорова Т.А. Основы страховой деятельности. Учебник. – М.: "РСК", 2001. – С. 124.
10. Сплетугов Ю.А., Дюжиков Е.Ф. Страхование: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2002. – С. 216.
11. Гвозденко А.А. Основы страхования: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2003. – С. 311.
12. Турбина К.Е. Теория и практика страхования. – М.: изд. Анкил, 2003. – С. 178.
13. Грищенко Н.Б. Основы страховой деятельности: Учеб. пособие. – М.: Финансы и статистика, 2004. – С. 316.
14. www.lex.uz Ўзбекистон Республикаси қонунчилик маълумотлари миллий базаси.
15. www.imda.uz Молия вазирлиги хузуридаги суғурта бозорини ривожлантириш агентлиги сайти.
16. www.tkj.uz Транспорт воситалари эгаларининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш бўйича тўловларни қафолатлаш жамғармаси сайти.